

УДК 141.7(477):929

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2026.1.18>

Зайцев Олександр Миколайович

старший викладач кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін
Черкаської філії Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»
вул. Смілянська, 83, Черкаси, Україна
orcid.org/0009-0002-3243-7007

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА ЯК ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ XVIII СТОЛІТТЯ

Актуальність дослідження зумовлена зростаючою потребою ґрунтовного осмислення історико-філософської спадщини української культури XVIII століття в контексті сучасних гуманітарних, філософських і культурологічних студій. В умовах глобалізаційних процесів, трансформації суспільних цінностей і пошуку нових духовних орієнтирів особливої ваги набуває звернення до національної інтелектуальної традиції як джерела формування світоглядних основ сучасного українського суспільства. Досвід минулого дозволяє не лише реконструювати етапи розвитку філософської думки, а й виявити її потенціал для відповіді на актуальні виклики сучасності.

У цьому контексті особливе місце посідає постать Григорія Сковороди – видатного мислителя, філософа, поета й педагога, чия духовна спадщина є унікальним явищем української культури епохи Просвітництва. Його філософія сформувалася на перетині античної, християнської та європейської просвітницької традиції і водночас глибоко вкорінена в національний культурний ґрунт. Ідеї Сковороди, спрямовані на самопізнання, внутрішню свободу, моральне самовдосконалення та гармонію людини зі світом, зберігають свою актуальність і в сучасному соціокультурному просторі.

Метою статті є реконструкція та комплексний аналіз взаємозв'язку життєвого шляху, філософських і творчих ідей Григорія Сковороди з метою осмислення його постаті як історико-філософського феномена української культури XVIII століття та визначення значення його спадщини для сучасної гуманітарної науки.

Методологічну основу дослідження становлять історико-філософський, культурологічний, системний і герменевтичний підходи, а також загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння та інтерпретації філософських і художніх текстів. Використання біографічного методу дозволило простежити нерозривну єдність світоглядних ідей Сковороди з його способом життя та духовною практикою.

У результаті дослідження обґрунтовано, що філософська система Григорія Сковороди ґрунтується на вченні про «три світи» і «дві натури», концепції самопізнання, ідеї «сродної праці» та філософії «мудрого серця», які формують гуманістичну модель людини, орієнтовану на внутрішню свободу, моральну відповідальність і досягнення життєвого щастя. Доведено, що Сковорода є не лише представником епохи Просвітництва, а й унікальним феноменом української культури, який поєднав філософію, поезію, педагогіку й музику в цілісну духовно-світоглядну систему. Його ідеї мають значний потенціал для застосування в сучасних освітніх, культурних і світоглядних практиках.

Ключові слова: епоха Просвітництва, українська культура XVIII століття, Григорій Сковорода, філософія «мудрого серця», «три світи», «дві натури», самопізнання, щастя, духовність.

Вступ. В умовах становлення сучасної гуманітарної та культурологічної науки особливого значення набуває осмислення історико-філософської спадщини української культури XVIII століття як важливого етапу формування національної духовної традиції. Звернення до досвіду історичного минулого дає змогу глибше зрозуміти закономірності розвитку філософської думки,

визначити її місце в європейському культурному просторі та окреслити актуальні завдання духовного розвитку сучасного українського суспільства.

У цьому контексті постать Григорія Сковороди посідає особливе місце, адже він є не лише визначним філософом, поетом і педагогом, а й унікальним історико-філософським феноменом української культури епохи Просвітництва. Його світогляд сформувався на перетині античної, християнської та бароково-просвітницької традицій, а філософська система стала своєрідним синтезом європейської та національної духовної думки.

Життя і творчість Григорія Сковороди є рідкісним прикладом гармонійного поєднання філософських ідей із практикою власного життєвого шляху. Обраний ним спосіб життя мандрівного мислителя-аскета перетворив його філософію на живий духовний досвід, що посилює значення Сковороди як культурного та морального авторитета. Саме ця єдність теорії та життєвої практики зумовлює феноменальність його постаті в історії української філософії [8, с. 38].

Філософська спадщина Сковороди, зокрема вчення про «три світи» і «дві натури», концепція самопізнання, ідея «сродної праці» та філософія «мудрого серця», відіграла важливу роль у формуванні української ментальності й окреслила гуманістичні орієнтири розвитку нації. Попри значну кількість досліджень, проблема цілісного осмислення Григорія Сковороди саме як історико-філософського феномена української культури XVIII століття залишається актуальною та потребує подальшого наукового аналізу [3; 4].

Актуальність звернення до ідей Сковороди зумовлена також їхньою співзвучністю сучасним викликам, адже питання щастя, внутрішньої свободи, самопізнання та морального самовдосконалення й сьогодні залишаються ключовими для духовного розвитку особистості та суспільства загалом.

Філософська спадщина Григорія Сковороди тривалий час перебуває в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних науковців. Різні аспекти його творчості – філософські, культурологічні, педагогічні та літературні – висвітлено у працях таких дослідників, як Д. Чижевський [5], Д. Багалій, Л. Ушкалов [4], О. Солетський [8], В. Шевчук, П. Кононенко, С. Новосад [2], М. Кашуба, Н. Кабусь [1], О. Матвієнко [6], Н. Кавалерова, О. Попова, Л. Штефан, М. Яворський, Н. Левченко [7] та інших учених.

У наукових розвідках зазначених авторів філософія Сковороди розглядається як цілісна світоглядна система, що виходить за межі окремих теоретичних положень і може бути осмислена як своєрідна метатеорія. Дослідники наголошують, що вчення мислителя ґрунтується на внутрішньо взаємопов'язаних принципах, які формують цілісне бачення людини, світу та сенсу людського буття [2, с. 39].

Зокрема, увага зосереджується на взаємозв'язку теорії пізнання, втіленої у вченні про «три світи» та «дві натури», концепції самопізнання й формування «істинної людини», ідеї «сродної праці», філософії «мудрого серця» та проблеми пошуку щастя як фундаментальної життєвої цінності. Саме ці ідейні складники визначають гуманістичну спрямованість філософської системи Сковороди та її значущість для розвитку духовної культури.

Водночас, попри значний обсяг наукових досліджень, проблема осмислення творчості Григорія Сковороди в контексті історико-філософського феномена української культури XVIII століття залишається відкритою. Зазначені концептуальні положення потребують подальшого глибокого аналізу та інтерпретації з урахуванням сучасних філософських і культурологічних підходів.

Мета та завдання статті полягає в реконструкції та аналізі взаємозв'язку життєвого шляху, філософських і творчих ідей Григорія Сковороди задля осмислення його постаті як історико-філософського феномена української культури XVIII століття.

Методи дослідження. У процесі дослідження було застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Основним став історико-філософський метод, який дозволив розглянути філософську спадщину Григорія Сковороди в контексті розвитку української та європейської духовної культури XVIII століття. Культурологічний підхід забезпечив осмислення його ідей як складника національної культурної традиції, а системний підхід дав змогу

проаналізувати філософське вчення мислителя як цілісну світоглядну систему. Герменевтичний метод застосовувався для інтерпретації філософських, літературних і символічних текстів Сковороди з урахуванням їхнього прихованого смислового змісту. Біографічний метод використано для виявлення взаємозв'язку між життєвим шляхом мислителя та його філософськими ідеями. У ході роботи також застосовано методи аналізу й синтезу, порівняння та узагальнення, що дозволило систематизувати теоретичні положення та сформулювати основні висновки дослідження.

Результати. Григорій Савович Сковорода народився 22 листопада (3 грудня) 1722 року в козацькій родині Сави Леонтійовича та Пелагеї Степанівни. Єдиним достовірним джерелом, що засвідчує дату його народження, є автобіографічна згадка в латиномовному листі мислителя до Михайла Ковалинського. Щодо місця народження існують дві версії – село Чорнухи Лубенського полку або хутір Харсіки, які в XVIII столітті адміністративно становили єдину сотенну територію. Козацьке походження та родинна традиція волелюбності й освіти суттєво вплинули на формування світогляду майбутнього філософа.

Початкове виховання Григорія Сковороди формувалося в родинному середовищі на засадах козацької педагогіки, що згодом стало основою його концепції «виховання серця». Раннє навчання в сільській школі виявило його здібності до наук, музики та співу, сформовані під впливом народної культури й фольклору. Важливу роль у духовному становленні мислителя відіграло захоплення музикою та грою на народних інструментах. Навчання в Києво-Могилянській академії (1734–1753) забезпечило глибоку освіту з мов, філософії та богослов'я й сприяло розвитку його поетичних і музичних зацікавлень [1].

На початку 1742 року Григорія Сковороду за виняткові музичні здібності залучили до Глухівської співацької школи, а згодом – до Придворної імператорської співацької капели в Санкт-Петербурзі, де він навчався й працював до серпня 1744 року. У капелі він здобув високопрофесійну музичну освіту зі званням уставника та вдосконалив композиторську майстерність, створивши популярні пісні, канти й духовні твори. Повернувшись у 1744 році до Києво-Могилянської академії, Сковорода продовжив студії філософії під керівництвом Михайла Козачинського. У 1745 році він вирушив до Угорщини в складі Токайської комісії, що стало важливим етапом його європейського досвіду та культурного світогляду.

Працюючи перекладачем з німецької та латини в складі Токайської комісії, Григорій Сковорода подорожував територіями Священної Римської імперії, що дало йому змогу вільно відвідувати провідні культурно-освітні центри Європи. Володіння мовами відкрило йому доступ до спілкування з відомими вченими, університетських бібліотек і новітніх педагогічних та філософських ідей, недоступних у межах Києво-Могилянської академії. Сковорода критично сприймав схоластику й догматизм традиційної освіти, надаючи перевагу реформатським навчальним закладам, орієнтованим на духовне зростання й самопізнання. Особливе значення для його інтелектуального розвитку мало містечко Шарошпоток із його Реформатським колегіумом – одним із ключових осередків Реформації та гуманістичної освіти в Центральній Європі.

Під час навчання в реформатських освітніх осередках Центральної Європи Григорій Сковорода слухав лекції з педагогіки, філософії та протестантського богослов'я, активно спілкуючись із провідними інтелектуалами свого часу. У бібліотеці Реформатського колегіуму він ґрунтовно опрацював спадщину Яна Коменського й став першим українським послідовником його педагогічно-філософських ідей, зокрема принципу природовідповідності навчання. Вплив комєністики та європейської емблематики виявився в діалозі «Алфавіт, чи Буквар Світу», де Сковорода сформулював учення про «вроджену працю» як основу людського щастя. У Пресбурзі та пов'язаних із ним освітніх центрах він також ознайомився з ідеями пієтизму й гуманістичної антисхоластичної освіти, що суттєво збагатило його філософський світогляд.

Григорій Сковорода відвідував провідні освітні осередки Словаччини, зокрема Трнавський університет і Пряшівський реформатський колегіум, де поглиблював знання з філософії, богослов'я та гуманітарних наук. П'ятирічне перебування за кордоном дало йому інтелектуальний досвід, недоступний у межах Російської імперії, та сформувало його як європейськи

освіченого мислителя. Повернувшись в Україну в 1750 році, Сковорода розпочав викладацьку діяльність у Переяславському колегіумі, де намагався впроваджувати новаторські педагогічні підходи. Опір церковної влади й догматизм традиційної освіти змусили його залишити офіційне викладання та обрати шлях незалежної педагогічної й філософської праці.

Після повернення в Україну Григорій Сковорода близько п'ятнадцяти років займався викладацькою працею в церковно-приходських школах, однак у 1769 році остаточно відмовився від педагогічної кар'єри. Наступні понад двадцять п'ять років він провів у мандрах Слобідською Україною, створюючи філософські твори, переважно у формі діалогів, присвячених людині, світові та сенсу буття. Його філософська система спиралася на вчення про «три світи» і «дві натури», ідеї самопізнання, «мудрого серця» та щастя, досягнутого через мораль і «вроджену працю». Помер мислитель у 1794 році в селі Іванівка на Харківщині, залишивши спадщину, що стала визначним явищем української культури доби Просвітництва [3].

Філософія Григорія Сковороди ґрунтувалася на ідеї духовної природи людини, сутністю якої є дух, думка і серце. Шлях до гармонійного суспільства він убачав у моральному вдосконаленні особистості, самовихованні та творчій праці. На формування його світогляду вплинули мислителі античності, Відродження й Нового часу, які обстоювали уявлення про вічність матерії. Визначальну роль у становленні Сковороди як ученого відіграла Києво-Могилянська академія, де він сформувався як продовжувач прогресивної філософської традиції.

Випускники Києво-Могилянської академії стали в Україні першими носіями ідей Просвітництва, однак світогляд Григорія Сковороди істотно відрізнявся від позицій його наставників. За визначенням В. Горського, філософія Сковороди зосереджена передусім на людинознавчій, етико-гуманістичній проблематиці. Його світогляд формувався під впливом гуманістичної літератури XVII століття та літератури Нового часу, пов'язаної з народною творчістю й просвітницькими ідеями. Філософське вчення Сковороди стало результатом поєднання життєвого досвіду, природної обдарованості та впливу соціокультурного середовища.

Особливість творчої позиції Григорія Сковороди полягала в перенесенні критики сучасного йому світу з політичної площини у сферу моралі, культури та освіти, що повністю відповідало його власному способу життя. Фактично, філософ адаптував термінологію до свого стилю мислення, надаючи поняттям символічного змісту, зокрема символу серця як центру й сутності людини та джерела пізнання. Цілісність буття Сковорода осмислював через концепцію «трьох світів»: Макрокосму (природи), Мікрокосму (людини) і світу символів або слова. Гармонійне самобуття особистості він пов'язував із пізнанням природи, самопізнанням людини та реалізацією прагнення до добра й краси в слові й дії.

Філософська система Сковороди базується на поняттях «двох натур» і «трьох світів». Згідно з трактатом «Про Бога», видима натура – твар, а невидима – бог, який є першоосновою всього сущого, вічним початком і внутрішньою причиною розвитку світу. У цьому розумінні Бог невлітвимий і присутній у всьому, не будучи ні частиною, ні цілим, що відрізняє його від біблійного уявлення та наближає до пантеїзму. Таке трактування Бога та світу формує основу метафізичної та космологічної концепції Сковороди.

Філософія Сковороди поєднує Бога і матерію, причому невидима натура завжди первинна, а розвиток матерії підпорядкований меті, заданій Богом. Усім процесом саморозвитку керують внутрішні закони, які визначають межі творчості, задані природою та не залежать від людини. Теорія «трьох світів» передбачає, що кожен світ має видиму та невидиму натури, а першим і головним є макрокосм – весь Всесвіт, вічний і безмежний. Метою пізнання макрокосму є осягнення внутрішньої суті речей, через яку можна зрозуміти «таємні пружини розвитку всього Всесвіту», взаємопов'язані із зовнішньою формою, пропорцією та симетрією.

Другим із «трьох світів» у Сковороди є мікрокосм – світ людини, у якому завершуються процеси макрокосму. У трактаті «Симфонія, названа книга Асхань» філософ підкреслює, що все діло, дія чи слово світу набуває змісту лише всередині людини, яка інтегрує та осмислює зовнішні явища. Пізнання людиною світу ототожнюється з пізнанням Бога, оскільки Бог і природа невіддільні, а людина є її витвором; таким чином Сковорода відкидає агностицизм. При

цьому зростання знань не веде до матеріального задоволення: навпаки, глибше самопізнання робить потреби людини розумнішими й скромнішими [1].

Сковорода закликає до поміркованості та задоволення малим, відкидаючи гонитву за розкошами, які, за його словами, приводять до морального згублення («Притча, названа Еродій»). Світ він описує як хаотичне, небезпечне і сповнене пристрастей місце, де люди сліпо йдуть за гріховними бажаннями. Подолання моральних вад людини, на думку філософа, залежить не від зовнішніх обставин, а від внутрішніх якостей і самопізнання. Центральним у його вченні є поняття «спорідненої праці», яка через гармонію з внутрішньою натурою людини забезпечує щастя і сенс людського буття.

Третім із «трьох світів» у Сковороди є символічний світ, ототожнений із Біблією, яка також має дві натури – зовнішню (знаки) і внутрішню (сенс). Філософ вважав біблійні легенди фантазією та вигадкою, але водночас носіями прихованого, повчального знання. Сам Сковорода створював притчі та пісні з художніми образами, наповнені глибоким внутрішнім змістом, використовуючи їх для осягнення істинної природи речей і краси. Він стверджував, що людина здатна на добрі й щасливі вчинки лише тоді, коли її життя й поведінка гармонізують із природними схильностями.

Творчість Григорія Сковороди становить основу його філософії та включає байки, поезію і філософські трактати. Байки Сковороди розкривали вічну істину, викривали суспільні вади, сприяли формуванню громадянської гідності, культури розуму та моралі. Поетична творчість спрямовувалася на звільнення людини від неволі й утвердження соціальної та національної незалежності. За оцінкою Івана Франка, Сковорода є найвидатнішим поетом староруської та давньоукраїнської літератури, чия творчість поєднувала філософську глибину і літературну майстерність.

Григорій Сковорода використовував різні мови для своїх творів: українську, наближену до народної, давньогрецьку, латину, церковнослов'янську та руську, проте думав і спілкувався рідною українською, що відображає його національний і культурний світогляд. Його філософські та педагогічні праці писані високою академічною мовою, байки й пісні – народною, з бароковою староукраїнською лексикою й впливами грецької, латини та церковнослов'янської. Мова Сковороди має не лише літературне, а й пізнавально-освітнє значення, виступаючи засобом самопізнання, розуміння народу і світу. Для автентичного сприйняття його творів необхідно враховувати українську фонетичну систему та історичні мовні особливості, включно з правильною українською формою по батькові – Савович.

Григорій Сковорода поєднував поезію, філософію та педагогіку з музикою, використовуючи флейту, сопілку, бандуру та скрипку для налаштування учнів і слухачів на внутрішнє сприйняття знань. Його композиторська спадщина включає канти, духовні концерти, псалми та пісні з «Саду божественних пісень», які він сам виконував і розповсюджував у кобзарському та духовному середовищі України. Музика й співані тексти Сковороди слугували засобом передачі філософських ідей, розвитку морального та естетичного світогляду, а його творчість поєднувала народнопісенну стихію з високою освітньою та духовною метою. Так, феноменальний мандрівний співець-мудрець уособлював нероздільну небесно-земну сутність української культури, поєднуючи особисту філософію з народною музичною традицією [6, с. 45-46].

Григорій Сковорода сприймався сучасниками по-різному: одні називали його «мандрованою академією» та «громадянином всесвітнім», інші – «диваком», «сектантом» чи «атеїстом», намагаючись підмінити його морально-філософське подвижництво релігійними або політичними ярликами. Він не приймав церковної догматики, ритуалів і зовнішньої релігійності, а своє життя будував на дорелігійних морально-світоглядних принципах і ясновіданні – інтуїтивно-етичному пізнанні Істини серцем. Сковорода використовував Біблію не як богословський текст, а як символічний інструмент для філософського розкриття істини, відокремлення правди від омани та захисту власних ідей. Відтак його творчість є світською і філософською, а релігійні інтерпретації його постаті є результатом історичних ідеологічних проєкцій [7, с. 103].

Морально-світоглядне подвижництво Григорія Сковороди було малозрозуміле його сучасникам і лишається непростим для сприйняття сучасним поколінням, адже істинне пізнання вимагає самопізнання й моральної зрілості. Незважаючи на усамітнення, Сковорода мав коло щирих однодумців і знаходив підтримку серед різних верств українського суспільства. Він категорично відкинув чиновницький стан і церковний сан, обираючи просте життя вільного мудреця та утверджуючи моральну волю людини. Сковорода не створив філософської школи, проте розвинув власну систему морально-світоглядної практики – Сковородинство, яка об'єднує істинне думання, справедливе діяння й правдиве висловлення. Ця система відображає фундаментальні цінності українського феномену мудреця-подвижника і його життєвий шлях у цілісності.

Під час своїх мандрів по Україні Григорій Сковорода створив основні філософські твори, зокрема: «Діалог, або Розмова про давній світ», «Нарцис. Розмова про те: пізнай себе», «Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті», «Алфавіт, або Буквар миру», «Ізраїльський Змій», «Потоп зміїний» та інші. У різні періоди він також укладав вірші, які увійшли до збірки «Сад божественних пісень». Крім цього, Сковорода залишив по собі «Байки Харківські», листи до учнів та афоризми, що розкривають його морально-філософське вчення. Його спадщина слугує джерелом натхнення й духовного збагачення для багатьох наступних поколінь.

Висновки. На нашу думку, незважаючи на певну ідеалістичну спрямованість окремих положень і концептуальних тверджень, філософська спадщина Григорія Сковороди зберігає свою актуальність і значущість у сучасних гуманітарних та соціальних дослідженнях, оскільки пропонує унікальні підходи до розуміння людини, її морального розвитку та взаємодії із навколишнім світом. У контексті практичного застосування основ філософського вчення Сковороди для вирішення сучасних проблем суспільства, а також для створення сприятливих умов для гармонійного розвитку особистості та її максимальної самореалізації, необхідно переглянути і оновити традиційні теоретичні підходи до взаємозв'язків людини, природи і соціального середовища. Втілення цих принципів у сучасних освітніх, соціальних і культурних практиках дозволить формувати більш цілісне і збалансоване сприйняття світу, де взаємодія між людиною та природою, а також між індивідумом і суспільством, буде ефективнішою і продуктивнішою. Як наслідок, людина зможе більш усвідомлено і гармонійно реалізовувати свої здібності, відчувати внутрішню самодостатність і життєве щастя, а суспільство загалом отримає можливість більш оптимізованого та гармонійного існування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кабусь Н.Д. Витоки ідей сталого розвитку особистості і творчості Г.С. Сковороди. *Педагогіка та психологія: зб. наук. праць*. 2015. Вип. 47. С. 234–247.
2. Новосад С. Розвиток творчих здібностей, самопізнання та самотворення у філософській концепції Григорія Сковороди: навч.-метод. посібн. Київ, 2009. 68 с.
3. Сковорода Г.С. Сад божественних пісень: поезії, байки, притчі, філос. трактати, листи. Київ, 2011. 334 с.
4. Сковорода Г. Буквар миру. Книга для сімейного читання / упорядкування, передмова та примітки Л. Ушкалова. Харків, 2015. 320 с.
5. Чижевський Д. Філософія Г.С. Сковороди. Харків, 2004. 272 с.
6. Matviienko O. Stoicism and philosophy of Hryhorii Skovoroda as an ethical strategy of moral endurance in modern Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2025. Vol. 3. №. 7. P. 45–60. DOI:10.61345/1339-7915.2025.3.7.
7. Levchenko N. Reception of Skovoroda's concept of freedom in the modern Ukrainian historical discourse. *Astraea*. 2023. Vol. 4. №. 2. P. 101–120. DOI:10.34142/astraea.2023.4.2.02.
8. Soletskyi O. Emblematic patterns and metaphysical meanings of Hryhorii Skovoroda. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*. 2022. Vol. 9. №. 37. С. 37–67. DOI:10.18523/kmhj270829.2022-9.37-67.

REFERENCES

1. Kabus, N.D. (2015) Vytoky idei staloho rozvytku osobystosti i tvorchosti H.S. Skovorody [Origins of ideas of sustainable development of personality and creativity of G.S. Skovoroda]. *Pedahohika ta psykholohiia – Pedagogy and psychology*, vol. 47, pp. 234–247.

2. Novosad, S. (2009) *Rozvytok tvorchykh zdibnostei, samopiznannia ta samotvorennia u filosofskii kontseptsii Hryhoriia Skovorody: navch.-metod. posibn.* [Development of creative abilities, self-knowledge and self-creation in the philosophical concept of Grigory Skovoroda: teaching and methodical manual]. Kyiv: NDIU MON Ukrainy, 68 p. (in Ukrainian)

3. Skovoroda, H.S. (2011) *Sad bozhestvennykh pisen: poezii, baiky, prytychi, filos. traktaty, lysty* [Garden of divine songs: poems, fables, parables, philosophical treatises, letters] Kyiv: NKP, 334 p.

4. Skovoroda, H. (2015) *Bukvar myru. Knyha dlia simeinoho chytannia* [The primer of peace. A book for family reading]. Kharkiv, 320 p.

5. Chyzhevskiy, D. (2004) *Filosofia H.S. Skovorody* [Philosophy of G.S. Skovoroda]. Kharkiv, 272 p.

6. Matviienko, O. (2025) Stoicism and philosophy of Hryhoriy Skovoroda as an ethical strategy of moral endurance in modern Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*, vol. 3(7). pp. 45–60. DOI:10.61345/1339-7915.2025.3.7.

7. Levchenko, N. (2023) Reception of Skovoroda's concept of freedom in the modern Ukrainian historical discourse. *Astraea*, vol. 4(2), pp. 101–120. DOI:10.34142/astreae.2023.4.2.02.

8. Soletskiy, O. (2022) Emblematic patterns and metaphysical meanings of Hryhoriy Skovoroda. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, vol. 9(37), pp. 37–67. DOI:10.18523/kmhj270829.2022-9.37-67.

Zaitsev Oleksandr Mykolaiovych

Senior Lecturer at the Department of Management and Social and Humanitarian Disciplines
Cherkassy Branch of Private Higher Education Establishment «European University»

83 Smilianska str., Cherkasy, Ukraine

orcid.org/0009-0002-3243-7007

HRYHORIIY SKOVORODA AS A HISTORICAL-PHILOSOPHICAL PHENOMENON OF UKRAINIAN CULTURE OF THE 18TH CENTURY

The relevance of the study is determined by the growing need to comprehend the historical and philosophical heritage of Ukrainian culture of the eighteenth century within contemporary humanities and cultural studies. In this context, the figure of Hryhoriy Skovoroda occupies a special place as a thinker whose philosophy integrates European intellectual traditions with national spiritual values and remains highly relevant to modern challenges of personal and social spiritual development. The purpose of the article is to reconstruct and analyze the interrelation between Hryhoriy Skovoroda's life path, philosophical ideas, and creative work in order to interpret his personality as a historical and philosophical phenomenon of Ukrainian culture of the eighteenth century. The methodological framework of the research is based on historical-philosophical, cultural, systemic, and hermeneutic approaches, as well as methods of analysis, synthesis, comparison, and interpretation of philosophical and literary texts. The biographical method made it possible to reveal the unity of Skovoroda's philosophical concepts with his way of life and spiritual practice. The results of the study demonstrate that Skovoroda's philosophical system is grounded in the doctrines of the "three worlds" and the "two natures," the concept of self-knowledge, the idea of "congenial labor," and the philosophy of the "wise heart." These ideas form a humanistic model of personality oriented toward inner freedom, moral self-improvement, and the pursuit of happiness. It is substantiated that Skovoroda was not only a representative of the Enlightenment era but also a unique phenomenon of Ukrainian culture who combined philosophy, poetry, pedagogy, and music into a holistic spiritual practice. His intellectual legacy has significant potential for application in modern educational, cultural, and worldview-oriented practices, contributing to the formation of a harmonious and value-based understanding of human existence.

Key words: Enlightenment era, Ukrainian culture of the eighteenth century, Hryhoriy Skovoroda, philosophy of the "wise heart," "three worlds," "two natures," self-knowledge, happiness, spirituality.

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.04.2026